

Θάνος Λίποβατς

Η ΝΟΟΤΡΟΠΙΑ ΤΗΣ ΑΝΤΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΤΡΙΤΗ ΓΑΛΛΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Η δεκαετία του 1880-90 αποτελεί για τη Γαλλία και την Ευρώπη μια καμπή αναφορικά με την αφομοίωση των ιδεών της Γαλλικής Επανάστασης του 1789 από την κοινωνία. Η Τρίτη Δημοκρατία, η οποία ιδρύθηκε από την αστική τάξη το 1870 είχε από την αρχή δύο εκ γενετής ελαττώματα: τη συντριβή της Κομμούνας του Παρισιού το 1871 και την ήττα της Γαλλίας από την Πρωσσία/Γερμανία το 1870, που είχε ως αποτέλεσμα την απώλεια των μεθοριακών περιοχών της Αλσατίας και της Λορένης.

Στις αρχές του 1880 υπήρχε ωστόσο η εντύπωση ότι η 3η Δημοκρατία (*république*) είχε σταθεροποιηθεί. Έτσι δόθηκε αμνηστία στους εξόριστους κομμουνάρους και η ριζοσπαστική μερίδα των πολιτικών προώθησε κοινωνικές μεταρρυθμίσεις στην παιδεία και στην κοινωνική πρόνοια με στόχο τον εκδημοκρατισμό και τον εκσυγχρονισμό της χώρας. Ωστόσο ήδη από το 1869 ο Ε. Renan θεωρούσε ότι το δημοκρατικό πνεύμα οδηγεί στην καθολική μετριότητα, ενώ ο Η. Taine επρέσβευε ότι υπάρχουν κατώτερες και ανώτερες ράτσες¹. Για τον Renan αιτία της

1. Βλ. Ζ. Sternhell, *Ni droite, ni gauche. L'idéologie fasciste en France*, Paris, 1987, σ.14, 15' του ίδιου, *La droite révolutionnaire. Les origines françaises du fascisme, 1885-1914*, Paris, 1978, σ. 33-76' Ε. Renan, *La Réforme intellectuelle et morale en France*, Paris, 1985.

ήττας του 1870 ήταν ο υλισμός που κυριαρχούσε στη γαλλική κοινωνία έπειτα από την Επανάσταση.

Τη δεκαετία του 1880 ο στρατηγός Boulanger προσπάθησε να αμφισβητήσει τη Δημοκρατία επικαλούμενος τη βοναπαρτιστική, λαϊκιστική παράδοση. Πίσω του συγκέντρωσε για πρώτη φορά στην ιστορία της Γαλλίας και της Ευρώπης², τόσο εθνικιστικά, ρεβανσιστικά και αντισημιτικά στοιχεία όσο και αριστερίστικα στοιχεία, που όλα είχαν ένα κοινό στόχο: τη ριζική απόρριψη της φιλελεύθερης Δημοκρατίας. Αλλά για πρώτη φορά επίσης, εκατό χρόνια έπειτα από την Επανάσταση, λειτούργησαν τα «ρεπουμπλικάνικα αντανακλαστικά», έτσι ώστε το κίνημα του Boulanger απέτυχε.

Όμως η γενιά του 1890, μεταξύ των οποίων μερικοί από τους πιο μεγάλους συγγραφείς, όπως ο M. Barrès, ο Ch. Maurras, ο G. Sorel, κ.α. ήταν σε μεγάλο βαθμό πεπεισμένη ότι η Γαλλία και η Ευρώπη είχαν περιέλθει σε κατάσταση παρακμής όπως η αυτοκρατορική Ρώμη από τον 3ο αιώνα μ.Χ., και ότι γιαυτό έφταιγε το πνεύμα της Επανάστασης δηλ. ο ορθολογισμός, ο ιντιβιντουαλισμός, ο υλισμός, ο Ιουδαϊσμός, ο φιλελευθερισμός, η Δημοκρατία και ο μαρξισμός³. Ήδη από αυτή την εποχή συνυπήρχαν στη Γαλλία όπως και αλλού, δυο πολιτικές παραδόσεις: από τη μια η παράδοση της γαλλικής Επανάστασης του 89, διχασμένη ωστόσο ανάμεσα στους φιλελεύθερους και στους σοσιαλιστές, από την άλλη η παράδοση της Αντεπανάστασης για την οποία ισχύαν οι αντίστροφες αξίες, όπως ο κοινοτισμός, ο οργανικισμός, ο παρτικουλαρισμός, ο σπιριτουαλισμός, ο ιρρασιοναλισμός, κτλ.

Το ενδιαφέρον όμως είναι εδώ ότι η δεύτερη αυτή παράδοση χρησιμοποίησε συγχρόνως πολλές ιδεολογικές έννοιες, όπως η θηκική, το πνεύμα, ο εθνικισμός, ο σοσιαλισμός, ο θετικισμός,

2. Βλ. Z. Sternhell, *Ni droite. ni gauche...*, ό.π., σ. 42, 43.

3. Βλ. ό.π., σ. 12.

κτλ., που τις χρησιμοποιούσε και η άλλη παράδοση εν μέρει, αλλά τους έδωσε ένα εντελώς άλλο, *αντεστραμμένο*, περιεχόμενο. Αυτό έχει σημασία, προκειμένου να καταλάβει κανείς ορθά το φαινόμενο αυτό, γιατί αυτή η *μετάθεση* του νοήματος ήταν η προϋπόθεση για μια παράδοση *συμπύκνωση* αντιφατικών εννοιών. Πρόκειται για την πρώτη εμφάνιση μιας νέας, επαναστατικής Δεξιάς, της οποίας η ιδεολογία ήταν *συγχρόνως*⁴, και «εθνική» και «σοσιαλιστική». Βέβαια αυτό ήταν δυνατό μόνον όταν είχε δώσει κανείς από πριν ένα άλλο περιεχόμενο (από το κοινώς παραδεκτό) και στις δυο αυτές έννοιες. Η *νοοτροπία* αυτή κυριάρχησε πλατιά σε τρεις διαδοχικές γενιές: τη γενιά (που ήταν γύρω στα 20 με 30) του 1890, του 1914 και του 1930, και άφησε τη σφραγίδα της σ' όλη την περίοδο πριν από τον πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο καθώς και στη μεσοπολεμική περίοδο. Η βασική πολιτικοϊδεολογική στάση των ατόμων που τους σαγήνευσε αυτό το σύνολο των ιδεολογημάτων και μύθων έγκειτο στην *απογοήτευση* απέναντι τόσο στη φιλελεύθερη Δημοκρατία (*république*) όσο και στο σοσιαλισμό της 2ης Διεθνούς.

Για να καταλάβει κανείς τον εξαιρετικά σαγηνευτικό χαρακτήρα της «εθνικής επανάστασης» πρέπει να λάβει υπόψη του στα σοβαρά αυτή την απογοήτευση. Ειδικά όταν μελετήσει κανείς τα κείμενα των εν λόγω συγγραφέων θα δει ότι είχαν συλλάβει πραγματικά τα όρια και τις αντιφάσεις τόσο της φιλελεύθερης δημοκρατίας όσο και της σοσιαλδημοκρατίας. Αυτό συνέβει ιδιαίτερα μέσα στα πλαίσια του επαναστατικού συνδικαλισμού στη Γαλλία και στην Ιταλία. Ο R. Michels, ο G. Sorel, ο H. de Man ήταν από τους πιο λαμπρούς αριστεριστές αναθεωρητές του παραδοσιακού τότε μαρξισμού.

Η τραγικότητα όμως αυτών των ατόμων έγκειται στο ότι υπήρξαν συγχρόνως και άλλοι μαρξιστές αναθεωρητές, οι οποίοι τράβηξαν έναν άλλο δρόμο, και εδώ τίθεται το ερώτημα: ποιό

4. Βλ. *ό.π.*, σ. 33, κ.ε.

ήταν το κριτήριο που έκανε τους πρώτους να τραβήξουν προς το φασισμό, ενώ οι δεύτεροι το απέφυγαν; Γιατί η «εθνική επανάσταση» και η προσπάθεια ανάμειξης δεξιών και αριστερών θέσεων, αποτέλεσαν τον ιδεολογικό πρόδρομο του φασισμού και του εθνικοσοσιαλισμού, έτσι όπως αυτοί εμφανίσθηκαν στο μεσοπόλεμο;

Στα 25 χρόνια πριν από τον πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο είχε ήδη πλήρως διαμορφωθεί στη Γαλλία ολόκληρο το ιδεολογικό πεδίο που οδήγησε στο φασισμό. Το ότι ο φασισμός δεν επεκράτησε στη Γαλλία, βρίσκει την εξήγησή του στην *ενεργητική υπεράσπιση* των δημοκρατικών θεσμών τόσο από τους φιλελεύθερους αστούς και μικροαστούς όσο και από τους σοσιαλδημοκράτες προλετάριους.

Στη δεκαετία του 1880-90 εμφανίσθηκε σ' όλη την Ευρώπη ένα πρώτο έντονο κύμα αντισημιτισμού. Αυτό εξηγείται εν μέρει κοινωνιολογικά από το γεγονός ότι οι ευρωπαϊκές κοινωνίες βρίσκονταν ακόμα σε μια περίοδο κρίσης οικονομικής και κοινωνικής, ανακατάταξης των αγροτικών και μικροαστικών στρωμάτων κάτω από την επίδραση της ταχύτατα αναπτυσσόμενης τεχνολογίας και του μονοπωλιακού καπιταλισμού. Η ανακατάταξη αυτή αφορούσε επίσης και την τάξη των γαιοκτημόνων και ευγενών και τους οδήγησε στην αναζήτηση συντηρητικών λύσεων. Οι ιδεολογικές και ψυχολογικές αντιδράσεις βέβαια δεν αποτελούν μian απλή «αντανάκλαση» των κοινωνικοοικονομικών μεταβολών, αλλά λαμβάνουν χώραν μέσα από πολλαπλές διαδικασίες μετάθεσης και συμπύκνωσης των επιθυμιών και των αγχών των ατόμων, πράγμα που ισχύει ιδιαίτερα μέσα στο χρόνο.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1890 άρχισε μια μακρά περίοδος οικονομικής ευημερίας που κράτησε μέχρι το 1914, και η οποία αποτέλεσε την προϋπόθεση για την ανάπτυξη του εργατικού κινήματος μέσα στα πλαίσια της 2ης Διεθνούς. Αλλά αυτή η εξέλιξη αποτέλεσε συγχρόνως και την προϋπόθεση για την ανάπτυξη κοινωνικών, πολιτικών και ψυχολογικών αντι-

φάσεων. Η αιτία γι' αυτό έγκειται στο ότι η περίοδος ευημερίας της «Belle Epoque» επιτεύχθηκε μέσα από αναπόφευκτους ιστορικούς συμβιβασμούς τόσο της αστικής τάξης όσο και της εργατικής τάξης, συμβιβασμούς που απογοήτευσαν και ριζοσπαστικοποίησαν τα ακραία εξτρεμιστικά στοιχεία, αλλά και τα άλλα κοινωνικά στρώματα. Πέραν αυτών η οικονομική ανάπτυξη και η σχετική ευημερία επέφεραν για πολλούς αναγκαστικά και μια διαφθορά και «εύκολη ζωή», πράγμα που οδήγησε πολλά άτομα με άκαμπτη, ιδεαλιστική και ηρωική ηθική να ασκήσουν κριτική στην κατάσταση. Όμως όλο το πρόβλημα έγκειται σε ποιά πλαίσια έγινε αυτή η κριτική, δηλ. κατά πόσον πήρε το δρόμο του ιρρασιοναλισμού ενάντια στον ορθό λόγο, ή όχι.

Ο αντισημιτισμός αποτέλεσε εκείνο το ιδεολογικό ρεύμα⁵ που εξέφρασε το νέο πνεύμα της διανόησης στην καμπή του 20ού αιώνα. Αυτό γιατί αποτέλεσε το μόνο πεδίο, πολιτικά ουδέτερο, επάνω στο οποίο μπορούσε να οικοδομηθεί στη Γαλλία και αλλού, μια καθολική συναίνεση με στόχο την «καθαρή» εθνική ενότητα. Εδώ βλέπομε δηλ. πως λειτουργεί ο μηχανισμός κατασκευής κάθε ενότητας και ομοιογένειας: προϋποθέτει πάντα τον αποκλεισμό κάποιου.

Στο βαθμό που επεκράτησαν σε πολλούς τα ιρρασιοναλιστικά στοιχεία, ο φθόνος, το άγχος, υποχώρησε ο ορθός λόγος και η αίσθηση του Νόμου. Οι Εβραίοι εμφανίστηκαν έτσι ως το ξένο και ορθολογιστικό στοιχείο που απειλούσε το «έθνος» ως μια ομοιογενή ράτσα και «κοινότητα». Πολλοί αριστεριστές, εργάτες και μικροαστοί⁶, έβλεπαν στους Εβραίους μόνο τον καπιταλιστή, οι εθνικιστές πάλι έβλεπαν (στη Γαλλία) στους Εβραίους μόνο το κοσμοπολίτικο στοιχείο, πράγμα «ύποπτο»,

5. Βλ. Z. Sternhell, *La droite révolutionnaire*, ό.π., σ. 146-244' του ιδίου, *Ni droite, ni gauche*, ό.π., σ. 78' R. F. Byrnes, *Antisemitism in Modern France*, New Brunswick, 1950.

6. Βλ. ό.π.

γιατί πολλοί Εβραίοι είχαν δεσμούς με τη Γερμανία. Τέλος οι καθολικοί έβλεπαν παραδοσιακά την πηγή του κακού στους Εβραίους και στους Μασόνους. Τα πρώτα μαζικά⁷ κινήματα της νέας δεξιάς ιδρύθηκαν τότε με αντισημιτικό πρόγραμμα, και αυτό ήταν το κλίμα που υπήρχε διαδεδομένο στη Γαλλία, όταν άρχισε το 1894 η υπόθεση Dreyfus.

Μέχρι τα μέσα του 1899 η γαλλική σοσιαλδημοκρατία ταλαντεύθηκε έως ότου πάρει μια ξεκάθαρη θέση υπέρ του Dreyfus. Αυτό γιατί κυριαρχούσε ακόμα η σεκταριστική άποψη ότι η φιλελεύθερη δημοκρατία είναι αποκλειστικά ένα εργαλείο κυριαρχίας της αστικής τάξης και επομένως το προλεταριάτο δεν ενδιαφέρεται για την υπεράσπιση ενός αθώου Εβραίου αστικής προέλευσης όπως ο Dreyfus, που έπεσε θύμα συκοφαντίας. Κάθε ηθικός κανόνας δε, θεωρούνταν εδώ ως «αστικός». Μόνο χάρη στην επέμβαση του J. Jaurès, που επέβαλλε την άποψη ότι οι Αρχές της Γαλλικής Επανάστασης ισχύουν ως προϋπόθεση και ολοκληρώνονται από το Σοσιαλισμό, δημιουργήθηκε τελικά στη συνέχεια το αξιοθαύμαστο κίνημα των Dreyfusards, το οποίο κινητοποίησε με πρωτοβουλία του E. Zola και άλλων όλες τις δημοκρατικές και σοσιαλδημοκρατικές δυνάμεις της Γαλλίας, αποπλίζοντας έτσι τις αντίπαλες δυνάμεις, αυτό ιδιαίτερα στην περίοδο 1902-6.

Όμως η νίκη των Dreyfusards το 1906 κινητοποίησε προσδοκίες και απαιτήσεις που στη συνέχεια δεν μπόρεσαν να ικανοποιήσουν, και αυτό παρ' όλη την ιστορική σημασία αυτής της νίκης που ήταν μια από τις βασικές προϋποθέσεις για τη μη ανάπτυξη φασιστικού μαζικού κινήματος στη Γαλλία, και παρ' όλον ότι υπήρξαν από την αρχή όλες οι ιδεολογικές και ψυχολογικές προϋποθέσεις γι αυτό. Έτσι ο G. Sorel ήταν Dreyfusard, όντας ριζοσπαστικός μαρξιστής και συνδικαλιστής, αλλά

7. Z. Sternhell, *Ni droite, ni gauche, ό.π.*, σ. 80' E. Weber, *L'action française*, Paris, 1962.

Dreyfusard ήταν και ο G. Clemenceau, ο οποίος ως υπουργός έδωσε το 1908 διαταγή στην αστυνομία να πυροβολήσει ενάντια σε απεργούς εργάτες.

Η κινητοποίηση για την υπόθεση Dreyfus δημιούργησε έναν εθνικό διχασμό που οξύνθηκε με τον παράλληλο αγώνα για χωρισμό εκκλησίας και κράτους. Ο διχασμός αυτός δημιούργησε τα δυο στρατόπεδα της Γαλλικής Επανάστασης και της Αντεπανάστασης, η δεύτερη όμως είχε τον ιδιαίτερο, τότε «μοντέρνο» χαρακτήρα της «εθνικής επανάστασης», ένα χαρακτήρα που έλκυε τόσο παραδοσιακούς καθολικούς και μοναρχικούς όσο και αριστεριστές, επαναστάτες συνδικαλιστές. Αργότερα ο διχασμός αυτός αναβίωσε το 1934, οξύνθηκε με το σχηματισμό του Λαϊκού Μετώπου το 1936-38, και η τελευταία πράξη έκλεισε με την revanche που πήραν οι anti-Dreyfusards το 1940 με την επιβολή της κυβέρνησης του Pétain και τη συνεργασία με τους γερμανούς εθνικοσοσιαλιστές.

Στην περίοδο 1905-8 έλαβε χώραν στη Γερμανία, Ρωσία, Γαλλία και αλλού, μια μαζική κινητοποίηση των εργατών που συνοδεύτηκε από μαζικές απεργίες καθώς και από έντονες θεωρητικές συζητήσεις μέσα στα πλαίσια της σοσιαλδημοκρατίας. Το 1907 έγινε ένα συνέδριο των «αριστεριστών» στο Παρίσι. Ο G. Sorel, ο Ch. Péguy και άλλοι Dreyfusards κατήγγειλαν εκείνη την εποχή τους σοσιαλδημοκράτες και τον Jaures ως διεφθαρμένους πολιτικάντηδες, και ότι επεδίωκαν να επιβάλλουν μια μικροκομματική πολιτική μέσα στο κοινοβούλιο μέσω «σάπιων» συμβιβασμών που επρόδιδαν τα επαναστατικά συμφέροντα της εργατικής τάξης.

Αλλά από την άλλη υπήρχαν και οι ρεβιζιονιστές όπως ο E. Bernstein κ.α. οι οποίοι έβλεπαν ότι η εργατική τάξη δεν είχε την πρόθεση να κάνει την επανάσταση βίαια έτσι όπως την είχαν φανταστεί παλαιότερα οι σοσιαλιστές, αλλά ήταν διατεθειμένη να αγωνιστεί μέσα στα πλαίσια της φιλελεύθερης Δημοκρατίας. Ωστόσο το κοινό σημείο ανάμεσα στους «δεξιούς» και «αριστερούς» ρεβιζιονιστές ήταν η αναγνώριση της ανα-

γκαιότητα μιας αναθεώρησης του παραδοσιακού μαρξισμού. Ιδιαίτερο ρόλο έπαιξε εδώ ο «υποκειμενικός» ή «ψυχολογικός» παράγοντας, η αναγνώριση του γεγονότος δηλ. ότι μέχρι εκείνη την εποχή οι μαρξιστές είχαν μηχανιστικά πιστέψει στον αυτοματισμό των οικονομικών διαδικασιών. Αυτός ο αισιόδοξος οικονομισμός έπαψε τότε να πείθει πια και οδήγησε στην απαίτηση για μια μαρξιστική Ηθική, δηλ. στην αναγνώριση του ότι οι Αξίες και οι Ιδέες παίζουν έναν αυτόνομο ρόλο στην ιστορία, ιδιαίτερα όσον αφορά τη «συνείδηση» και την οργάνωση των μαζών.

Ο R. Michels, ως μαθητής του M. Weber, έδειξε πως κάθε μαζική οργάνωση έχει αναγκαστικά⁸ την τάση της γραφειοκρατικοποίησης και της ενσωμάτωσης μέσα από κομματικούς συμβιβασμούς, και στο βαθμό που η οργάνωση ασχολείται αποκλειστικά με την υπεράσπιση βραχυπροθέσμων οικονομικών συμφερόντων, το προλεταριάτο δεν πρόκειται ποτέ να ξεπεράσει τα πλαίσια της αστικής κοινωνίας. Ο R. Michels απαιτούσε⁹ αντί τούτου μια άλλη «ηθική», η οποία θα κινητοποιούσε τους εργάτες πέραν από τα άμεσα οικονομικά τους συμφέροντα. Αλλά εδώ άρχιζε το πρόβλημα. Οπως όλοι οι αριστεριστές τότε (στους οποίους ανήκε και ο Lenin) ο R. Michels θεωρούσε ότι ο οικονομισμός και η κομματική οργάνωση είναι συνέπειες της Δημοκρατίας, την οποία ταύτιζε με την αστική τάξη.

Όλοι αυτοί δεν έβλεπαν ότι το οικονομικό στοιχείο είναι στο μαρξισμό αναγκαίο στοιχείο του σοσιαλισμού και ότι χωρίς αυτό η πολιτική θα έχανε την επαφή με την πραγματικότητα. Έβλεπαν ωστόσο ότι δεν είναι και ικανό στοιχείο, ότι χρειάζεται και κάτι «άλλο», αλλά αντί να βρουν αυτό το «άλλο» στις Αρχές του ορθού Λόγου και της Επανάστασης, το βρήκαν,

8. Βλ. Z. Sternhell, *ό.π.*, σ. 87' R. Michels, *Les partis politiques*, Paris, 1971.

9. Βλ. Z. Sternhell, *ό.π.*, σ. 118, κ.ε.' R. Michels, *Le syndicalisme et le socialisme en Allemagne*, στο «*Syndicalisme et socialisme*», Paris, 1908.

εμπνεόμενοι από τον Nietzsche και τον Bergson, στον βολονταρισμό και στο μύθο της βίας. Έτσι όλη η συζήτηση περί προλεταριακής «ηθικής» είχε στον R. Michels και στον G. Sorel ένα βιταλιστικό περιεχόμενο σε αντίθεση με τους Αυστρομαρξιστές, οι οποίοι είδαν ορθά την αναγκαιότητα επιστροφής στον Kant.

Ο G. Sorel αποτέλεσε τον πιο διαπρεπή μαρξιστή θεωρητικό της Γαλλίας στις αρχές του 20ού αιώνα¹⁰. Αλλά ήδη από τα πρώτα του έργα έδειξε, πώς εννοούσε την ανανέωση του μαρξισμού. Στο έργο του «La fin du Paganisme», η κεντρική ιδέα που δεν έπαψε ποτέ να τον απασχολεί, ήταν η ιδέα της παρακμής (décadence), για την οποίαν θεωρούσε υπεύθυνους στην αρχαιότητα τον Σωκράτη και τον Ιησού. Αυτό γιατί η κριτική σκέψη του ενός και η ειρηνική στάση του άλλου κατέστρεψαν για τον Sorel το πολεμικό πνεύμα της αρχαίας κοινότητας της πόλης και οδήγησαν στον ατομικισμό. Έτσι ο Sorel θεωρούσε ότι ο εγωισμός των μοντέρνων αστών και τα Δικαιώματα του ανθρώπου ήταν η συνέπεια του ορθού Λόγου, του Χριστιανισμού και του Ιουδαϊσμού.

Από εδώ έβγαλε με λογική συνέπεια το συμπέρασμα¹¹ ότι μόνον η ανανέωση του πολεμοχαρούς πνεύματος στα πλαίσια του εργατικού κινήματος θα έκανε δυνατή την αποφυγή της παρακμής και της κατάρτισης της Δύσης. Στα έργα του η λέξη «πνεύμα» αποκτά την αντίστροφη σημασία από αυτή που έχει συνήθως: στις ιρρασιοναλιστικές φιλοσοφίες της ζωής, το πνεύμα ως Λόγος (ορθός ή χριστιανικός) θεωρείται εχθρός της «ζωής», η οποία εδώ είναι μια μυθική, παγανιστική έννοια, αλλά στο βαθμό που το πνεύμα γίνεται μια έκφρασή της, αλλάζει πρό-

10. Βλ. Z. Sternhell, *ό.π.*, σ. 103' G. Sorel, *Le Procès de Socrate. Examen critique des thèses socratiques*, Paris, 1889.

11. Βλ. Z. Sternhell, *ό.π.*, σ. 104' G. Sorel, *La ruine du monde antique. Conception materialiste de l'histoire*, Paris, 1933³.

σημο. Από εδώ ξεκινάει ο πνευματισμός (spiritualisme) όλων των βιταλιστών, που έχει μαγικές και γνωστικές ρίζες.

Μερικά χρόνια πριν το 1914 ο Sorel αποτέλεσε το δάσκαλο τόσο του Lenin όσο και του Mussolini, ο οποίος με το σύνθημα «*anivere pericolosamente*» εξέφρασε ακριβώς τη σκέψη του «ζειν επικινδύνως» του δασκάλου. Ο Sorel την περίοδο αυτή έκανε μια διαφοροποίηση. Απορρίπτοντας τις Αρχές του 1789 συνέλαβε ωστόσο το μύθο της εθνικής, πολεμικής κοινότητας των Γάλλων, έτσι, όπως την οργάνωσε από το 1792-94, η δικτατορία των Γιακωβίνων. Δηλ. εκθείασε εκείνα τα στοιχεία του Τρόμου (terreur) και του επιθετικού εθνικισμού τα οποία οδήγησαν την Επανάσταση στον επεκτατισμό, το βοναπαρτισμό και την καταστροφή. Τον Sorel ενδιέφερε μόνο το βίωμα της πολεμικής κοινότητας *σαν τέτοιο*, πέραν από ιδεολογίες, και απαίτησε την επανάληψή του για το προλεταριάτο. Ο επαναστατικός συνδικαλισμός ήταν έτσι για τον Sorel η μόνη ορθή ερμηνεία του μαρξισμού, ο οποίος έπρεπε να παραιτηθεί από τις οικονομικές και κοινοβουλευτικές διαδικασίες και να αφοσιωθεί στην ηρωική διαπαιδαγώγηση του προλεταριάτου μέσω της «άμεσης δράσης» (action directe)¹². Ο εχθρός ήταν εδώ όχι τόσο το Κεφάλαιο ως σύστημα παραγωγής αλλά οι διανοούμενοι, οι δημοκράτες, οι Εβραίοι, οι Χριστιανοί (και όλοι αυτοί στο βαθμό που δεν αναγνώριζαν την αρχή της άμεσης δράσης και για τον εαυτό τους).

Ο G. Sorel υποστήριξε τον Dreyfus γιατί τον ενθουσίασε η κινητοποίηση των Dreyfusards, αλλά αργότερα θεώρησε τον Jaurès ως τον πιο μεγάλο εχθρό, γιατί τόνιζε τη σημασία των Αρχών του 1789 και για τους σοσιαλιστές. Το 1906 ο G. Sorel έγραψε το κλασικό του βιβλίο «*Réflexions sur la violence*» όπου κάτω από την επίδραση των αναλύσεων του Le Bon αναφο-

12. Βλ. Z. Sternhell, ό.π., σ. 112' G. Sorel, «*L'éthique du socialisme*» στο «*Revue de métaphysique et de morale*», τ. VII, Μάρτιος 1899, σ. 286.

ρικά με την ψυχολογία των μαζών, αντιδιαστέλλει τη λειτουργία του μύθου¹³ στην ιδέα των ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Ο μύθος είναι για τον Sorel ένα σύστημα εικόνων το οποίο δεν πρέπει να αναλύσει κανείς, αλλά να το δεχθεί ως ένα Βίος, ως μια ιστορική δύναμη. Έτσι ο μύθος δεν μπορεί να διαψευσθεί με κανένα επιχείρημα¹⁴ και κάθε ανάλυση των μύθων (όπως η ψυχανάλυση, η σημειολογία η αναλυτική σκέψη γενικά) είναι «επικίνδυνη» για το μύθο, ο οποίος αποτελεί μια *μαγική φόρμουλα* της «νέας ηθικής» που μπορεί να κινητοποιήσει τις μάζες και να τις κάνει αδίστακτες και ανίκητες. Τελικά ο στόχος δεν παίζει κανένα ρόλο, μόνον η διαρκής κινητοποίηση, ο διαρκής πόλεμος (όχι απλά ο αγώνας, ή η πάλη) είναι ο ίδιος ο στόχος, γιατί η ίδια η «ζωή» είναι κίνηση και πόλεμος.

Εδώ βλέπομε τον ιρασιοναλισμό αυτής της στάσης, η οποία εμπνεόμενη από μια μονομερή ερμηνεία του Darwin, του Nietzsche και του Bergson απόκτησε τεράστια απήχηση στους νέους ακτιβιστές, οι οποίοι ήθελαν να αντισταθούν τόσο στη ρουτίνα της αστικής ζωής όσο και στους συμβιβασμούς και το βερμπαλισμό των σοσιαλιστών. Ο G. Sorel αντί να ψάξει να βρεί μια νέα δυνατότητα κινητοποίησης των εργατών μέσω των Ιδεών και του Ηθικού Νόμου, εισήγαγε στην πολιτική μια αρχή της αισθητικής. Η αισθητικοποίηση της πολιτικής αποτέλεσε έπειτα από τον πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο το μυστικό της επιτυχίας του φασισμού. Ο μύθος που πρότεινε ο G. Sorel στην εργατική τάξη ήταν ο μύθος της γενικής απεργίας, του πολέμου των τάξεων και της προλεταριακής βίας. Οι μύθοι αυτοί θα κρατούσαν σε διαρκή κινητοποίηση το προλεταριάτο ενάντια στην ιδέα της Δικαιοσύνης και το προλεταριάτο θα «υπήρχε»¹⁵ μόνον στο βαθμό που θα ήταν σε διαρκή κατάσταση πολέμου

13. Βλ. G. Sorel, *Réflexions sur la violence*, Paris, 1950, σ. 13-50.

14. Βλ. *ό.π.*, σ. 46, 49' G. Le Bon, *Psychologie des foules*, Paris, 1895.

15. Βλ. G. Sorel, *ό.π.*, 'Z. Sternhell, *ό.π.*, σ. 114.

και με αδίστακτο τρόπο κατέστρεφε κάθε ίχνος της διαφωτιστικής παράδοσης και του ορθού Λόγου.

Ωστόσο μερικά χρόνια πριν από τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο τα πράγματα έδειξαν ότι το προλεταριάτο δεν ανταποκρίνονταν σ' αυτές τις προσδοκίες, έτσι ώστε ο G. Sorel και άλλοι έβγαξαν και ανακάλυψαν ένα άλλο υποκείμενο της ιστορίας: το έθνος και την εθνική παράδοση. Αλλά πάλι εδώ η λέξη «έθνος», έτσι όπως την ανέπτυξε ο Ch. Maurras και άλλοι, δεν είχε καμιά σχέση με την έννοια που ανέπτυξε η φιλελεύθερη αστική τάξη ή οι Γιακωβίνοι. Επρόκειτο για μια εθνοφυλετική κοινότητα κοινού πεπρωμένου, μέσα στην οποία το άτομο ήταν ενσωματωμένο ως ένα απλό *κύτταρο* χωρίς προσωπικότητα, και η οποία ενσαρκώνονταν σε χαρισματικούς Οδηγούς¹⁶. Ο μύθος της Γης και του Αίματος εξέφραζε αυτή την κοινότητα της οποίας εχθροί ήταν οι μυθικές δυνάμεις του Χρυσού και της κοσμοπολίτικης Πλουτοκρατίας.

Αντιαμερικανισμός και αντισημιτισμός πήγαιναν εδώ χέρι-χέρι, ενώ ο μαρξισμός δεν είχε πάρει ακόμα τη μορφή που πήρε από το 1919 και έπειτα στους φασίστες, για τους οποίους αποτελούσε μια μορφή της εβραϊκής και αστικής «συνωμοσίας» ενάντια στην εθνική κοινότητα. Αλλά αυτό το συμπέρασμα ήταν η επόμενη συνέπεια της απογοήτευσης των βιταλιστών αριστεριστών και εθνικιστών λίγο πριν από τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο. Σ' αυτούς ο «σοσιαλισμός» απέκτησε μια εντελώς άλλη σημασία, μια «πνευματιστική» (spiritualiste) σημασία¹⁷, σύμφωνα με την οποίαν έγινε συνώνυμο της εθνοφυλετικής κοινότητας και ανεξαρτητοποιήθηκε τελείως από τις ανάγκες και τη δράση των πραγματικών προλεταρίων. Η αντιστροφή αυτή του νοήματος ευνόησε τελικά τη συγχώνευση των νεο-εθνικιστών και των νεο-σοσιαλιστών, εφόσον οι τελευταίοι κράτησαν το

16. Βλ. Z. Sternhell, *ό.π.*, σ. 92.

17. Βλ. *ό.π.*, σ. 46.

λεξιλόγιο του μαρξισμού, αλλά πέταξαν κάθε ορθολογικό και ιστορικό περιεχόμενό του.

Ο σοσιαλισμός εμφανίσθηκε έτσι ως ένα «αιώνιο», «αιδεώδες» και «ηθικό» κίνημα¹⁸, δηλ. μεταβλήθηκε σε λαϊκισμό και κοινοτισμό, ο οποίος μπορούσε εξ ίσου να πραγματοποιηθεί και από μη προλετάριους όπως οι λούμπεν προλετάριοι και οι μικροαστοί, τα δύο κοινωνικά στρώματα, που έπαιζαν ένα βασικό ρόλο στην ανάπτυξη και εγκαθίδρυση του φασισμού.

Είναι χαρακτηριστικό ότι όταν ο R. Michels και άλλοι *αγωνούνται* την ταύτιση σοσιαλισμού και προλεταριάτου, δεν κάνουν τίποτ' άλλο παρά να *απαρνοούνται* «κάτι» σύμφωνα με τη φροϋδική σημασία της λέξης, και αυτή η απάρνηση αφορά την τρομερή απογοήτευση που έζησαν αυτοί οι διανοούμενοι εμπρός στην πραγματικότητα που *δεν* αντιστοιχούσε στην ιδεαλιστική εικόνα που είχαν για το προλεταριάτο. Η απάρνηση αυτή της πραγματικότητας είναι και απάρνηση του Λόγου και του Νόμου και αποτελεί την πηγή κάθε φαλλικού φετιχισμού.

Ο G. Sorel, ο R. Michels, ο B. Mussolini, ο H. de Man κατέληξαν στο μεσοπόλεμο στο φασισμό, που αποτέλεσε το πολυπόθητο τέρμα των αναζητήσεων των νεο-εθνικιστών και των νεο-σοσιαλιστών *πριν* από τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο. Αυτό εξηγεί τον ενθουσιασμό πολλών οι οποίοι χαιρέτισαν τον πόλεμο ως μια λύτρωση από τα «μιάσματα» της Δημοκρατίας και του σοσιαλισμού. Ο φασισμός ως μια πνευματιστική ιδεολογία της λεγόμενης «3ης λύσης» δε γεννήθηκε έπειτα από τον πόλεμο, αλλά πριν από αυτόν. Η επικίνδυνα ελκυστική γοητεία του ιστορικού φασισμού έγκειτο στον λογικά παράδοξο, ψευδο-διαλεκτικό και ψευδομυστικό χαρακτήρα του. Ήθελε να είναι *συγχρόνως* μια «κριτική» του ιδεαλισμού και του υλισμού, του καπιταλισμού και του σοσιαλισμού. Ήταν ο περίφημος

18. Βλ. *ό.π.*, σ. 116' R. Michels, «*Controverse socialiste*» στο «*Le Mouvement socialiste*» no 184, Μάρτιος 1907, σ. 282.

«τρίτος δρόμος», τον οποίον εκφράζει και η μυθική φόρμουλα του III. Reich, δηλ. του Τρίτου Βασιλείου¹⁹, που αναζωογόνησε λανθάνοντες ουτοπικούς συνειρμούς του Μεσαίωνα περί του τρίτου Βασιλείου του Αγίου Πνεύματος.

Ο σπιριτουαλισμός έγκειτο όμως στη λατρεία των παγανιστικών συμβόλων της Γής, του Αίματος, της Ράτσας και της Βίας. Οι εθνικοσοσιαλιστές ήταν ενάντια στον ιδεαλισμό, ως την κυριαρχία των ιδεών του Διαφωτισμού, και ενάντια στον υλισμό, τον οποίο συνέδεαν με τη μυθική εικόνα της κυριαρχίας των Εβραίων και του χρήματος. Από την άλλη η *παράλληλη* απόρριψη του φιλελευθερισμού και του σοσιαλισμού σε όλες τις παραλλαγές του (παρ' όλο το θαυμασμό απέναντι στις θηριωδίες του Στάλιν) οδήγησε αναγκαστικά στην προώθηση των μικροαστικών στρωμάτων στο προσκήνιο, τα οποία όντας «σφηνωμένα» ανάμεσα στην αστική τάξη και το προλεταριάτο, εκπροσωπούσαν με μυθικό τρόπο το «έθνος». Αυτό ήταν το αποτέλεσμα της φασιστικής απάρνησης της Διαφοράς των τάξεων, του ορθού Λόγου και του Νόμου, καθώς και των Αρχών της Γαλλικής Επανάστασης.

Από την άλλη το μυθικό αυτό έθνος της καθαρής ράτσας των μικροαστών απαιτούσε συγχρόνως και την ύπαρξη ενός αυταρχικού, οργανικού κράτους, το οποίο ταυτίζονταν με το ενιαίο κόμμα της φασιστικής πρωτοπορείας. Αυτό το *ολοκληρωμένο* φασιστικό μοντέλο (η τριάδα «λαός, κίνημα, κράτος») δεν μπόρεσε να κυριαρχήσει στη Γαλλία παρ' όλον ότι οι πρώτοι και οι πιο μεγάλοι θεωρητικοί του φασισμού ήταν Γάλλοι. Δεν επεκράτησε για δυο λόγους: πρώτον γιατί η γαλλική κοινωνία ήταν σε αντίθεση με τη γερμανική και την ιταλική, πιο συντηρητική και ομοιογενής και δεν υπέστη τις μεγάλες μετα-

19. K. Sontheimer, *Antidemokrarisches Denken in der Weimarer Republik*, München, 1968, σ. 222 κ.ε. A. Moeller van den Bruck, *Das Dritte Reich*, Berlin, 1923.

κινήσεις που προκάλεσαν η ραγδαία εκβιομηχανοποίηση και ο πόλεμος. Από την άλλη, η Γαλλική Δημοκρατία έδειξε παρ' όλες τις αδυναμίες της μια μεγάλη ζωτικότητα και οι ιδέες του Διαφωτισμού και του 1789 είχαν διαποτίσει όλες τις τάξεις.

Ωστόσο στις αρχές της δεκαετίας του 1930 εμφανίσθηκε μια νέα γενιά, η οποία, αντίθετα απ' ότι η γενιά του 1890, δεν μπορούσε να υποφέρει τις συνέπειες της Νίκης στο «Μεγάλο Πόλεμο» του 1914-19. Χρησιμοποιώντας τα ίδια επιχειρήματα όπως και οι γενιές του 1890 και του 1914, θεωρούσε ότι η αστική δημοκρατία και η σοσιαλδημοκρατία οδηγούσαν στην παρακμή τη στιγμή που ο Mussolini οδηγούσε την Ιταλία σε μια νέα «Αναγέννηση» όπως και ο Hitler τη Γερμανία από το 1933 και έπειτα. Οι νέοι αυτοί ήταν ακόμα σε μεγάλο βαθμό ενσωματωμένοι μέσα στο σοσιαλιστικό και στο κομμουνιστικό κόμμα (Déat, Doriot), αλλά γύρευαν με φανατισμό ριζοσπαστικές λύσεις, δείχνοντας με το δάχτυλο όλες τις αδυναμίες και τα σκάνδαλα της Δημοκρατίας.

Αυτή η ψυχολογική στάση ήταν ευρύτατα διαδεδομένη στη νεολαία και στους κύκλους των διανοουμένων σε μια εποχή όπου και στους κύκλους της αριστεράς κυριαρχούσε ο μύθος της ζωής, της ζωτικότητας, του υπαρξισμού. Το 1927 ο J. Benda έγραψε το περίφημο βιβλίο του «Η προδοσία των διανοουμένων»²⁰, όντας ένας από τους λίγους που προειδοποίησε τη διαφωτισμένη κοινή γνώμη ενάντια σ' αυτές τις τάσεις.

Στη Δημοκρατία της Βαϊμάρης στη Γερμανία υπήρξαν τον ίδιο καιρό πολύ έντονες τάσεις ιρρασιοναλισμού, αλλά η Δημοκρατία αντιστάθηκε σ' αυτές αρχικά. Λαμπροί συγγραφείς και στοχαστές όπως ο C. Schmitt, ο E. Juenger, ο M. Heidegger αμφισβητούσαν αλύπητα τις αρχές του Διαφωτισμού, του ορθού Λόγου, του Ειρηνισμού, του κράτους Δικαίου, χάρην της βολонταριστικής Απόφασης και της αυθεντικότητας του Είναι.

20. Βλ. J. Benda, *La trahison des clercs*, Paris, 1927.

Αυτό δε σημαίνει ότι αυτοί οι στοχαστές δεν είχαν εντοπίσει συγκεκριμένα υπάρχοντα προβλήματα και αδυναμίες της μοντέρνας κοινωνίας. Το πρόβλημα ήταν ότι τα τόνισαν μονομερώς και έδωσαν ένα ιδεολογικό άλλοθι σε ιρασιοναλιστικά κινήματα για τα οποία η βαρβαρότητα αποτελούσε το «νέο» μοντέλο του πολιτισμού. Λίγοι τότε, όπως ο Thomas Mann, κατάλαβαν το βάραθρο στο οποίο οδηγούνταν η κατάσταση.

Ο φασισμός επεκράτησε ως το αποτέλεσμα της παράλληλης και διπλής κρίσης και αποτυχίας τόσο του φιλελευθερισμού όσο και του μαρξισμού, έτσι δημιουργήθηκε η εντύπωση ότι οι δυο παραλλαγές του Διαφωτισμού και του 1789 είχαν χρεωκοπήσει. Στις αρχές της δεκαετίας του 1930 υπήρχε στη Γαλλία και αλλού ένας μεγάλος αριθμός μικρών φασιστικών ομάδων και περιοδικών, τα οποία ανταγωνίζονταν το ένα το άλλο, μια κατάσταση ανάλογη με αυτή πριν το 1914. Αλλά έχοντας το «πνεύμα των καιρών» μαζί τους, τα μεγάλα αστικά περιοδικά θεωρούσαν ότι έπρεπε να διαδίδουν πλατιά αυτές τις ιδέες. Το Φεβρουάριο του 1934 ένα πλήθος γάλλων φασιστών²¹ προσπάθησε να κάνει έφοδο στην Εθνοσυνέλευση, η αστυνομία τους χτύπησε και υπήρξαν και νεκροί. Έκτοτε αυτοί οι κύκλοι είχαν τους μάρτυρές τους, πράγμα που κινητοποίησε πολλούς υπέρ αυτών.

Αλλά αυτή η πρόκληση κινητοποίησε πάλι για δεύτερη φορά έπειτα από την υπόθεση Dreyfus το δημοκρατικό δυναμικό της Γαλλίας. Αυτή η κινητοποίηση κορυφώθηκε στον ενθουσιασμό που συνόδευσε τη δημιουργία του λαϊκού Μετώπου το 1936 υπό την ηγεσία του σοσιαλιστή Léon Blum. Από το 1934 ωστόσο ορισμένα στελέχη του σοσιαλιστικού και του κομμουνιστικού κόμματος αποσχίσθηκαν και έφτιαξαν «νεοσοσιαλιστικά» φασιστικά κόμματα, τα οποία είχαν στην αρχή μεγάλη επιτυχία, έχοντας μια λαϊκιστική, αντισημιτική φρασεολογία και θαυμάζοντας ανοιχτά τον Hitler και τον Mus-

21. Z. Sternhell, *όπ.*, 255.

solini. Από την άλλη διάσημοι συγγραφείς τόνιζαν συνέχεια ότι «η Δημοκρατία είναι ο φυσικός εχθρός του πνεύματος» (Th. Maulnier)²², όπου βέβαια το «πνεύμα» είχε εδώ μια βιταλιστική, παγανιστική σημασία, πράγμα που όμως δεν εμπόδισε και πολλούς καθολικούς να υιοθετήσουν αυτή την άποψη. Από την άλλη «Δημοκρατία» σήμαινε εδώ ισοπέδωση, μετριότητα, δειλία, φαυλοκρατία, κτλ.

Η κατοπινή εξέλιξη των πραγμάτων όπως ο εμφύλιος πόλεμος στην Ισπανία (1936-39), η καταδίωξη των δημοκρατών, σοσιαλιστών, κομμουνιστών και Εβραίων στη Γερμανία, οι εσωτερικές διαμάχες και αδυναμίες του λαϊκού Μετώπου (1936-38), όλ' αυτά οδήγησαν από το 1938 και έπειτα σε μια συνεχή διάβρωση της Δημοκρατίας στη Γαλλία. Το μοντέλο του ολοκληρωτικού ή οργανικού κράτους και του αυταρχικού προγραμματισμού απόκτησε όλο και πιο πολλές συμπάθειες και μέσα στους κύκλους της παραδοσιακής Δεξιάς, η οποία το θεώρησε ως ένα παροδικό μέσον για να ξεπεραστεί η οικονομική και πολιτιστική κρίση.

Εδώ εμφανίστηκε μια νέα μορφή ηττοπαθούς εθνικισμού. Όλοι οι ενθουσιώδεις υποστηρικτές του Hitler θεωρούσαν ότι ο πρωταρχικός στόχος τους ήταν η συντριβή του Δημοκρατικού κράτους, έτσι, στην περίπτωση πολέμου ήταν υπέρ της νίκης της Γερμανίας. Αυτός ήταν ο βασικός λόγος της ήττας της Γαλλίας το 1940. Ένα μεγάλο τμήμα του πληθυσμού δεν έβλεπε το λόγο να πολεμήσει (κρύβοντάς το πίσω από ειρηνιστικά συνθήματα), ιδιαίτερα από τη στιγμή που, έπειτα, από το σύμφωνο Hitler-Stalin τον Αύγουστο του 1939, οι κομμουνιστές κρατούσαν φιλική ουδετερότητα απέναντι στους εθνικοσοσιαλιστές και έβλεπαν σαν κύριο εχθρό τη Δημοκρατία.

22. Βλ. *ό.π.*, σ. 263' Th. Maulnier, *La crise est dans l'homme*, Paris, 1932' H. De Man, *Au-delà du marxisme*, Bruxelles, 1927.

Εκατόν πενήντα χρόνια έπειτα από την Επανάσταση του 1789 και πενήντα χρόνια έπειτα από την εμφάνιση της ιρασιοναλιστικής μυθολογίας θριάμβευσε στη Γαλλία η αντεπανάσταση. Το καθεστώς του Vichy (1940-44) αποτέλεσε την εκδίκηση των εχθρών του Dreyfus ενάντια στην ήττα που υπέστησαν στις αρχές του αιώνα, αλλά το καθεστώς των συνεργατών του εθνικοσοσιαλισμού αποτέλεσε συγχρόνως και την αρχή του τέλους της αντεπανάστασης έπειτα από την Απελευθέρωση.